

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Բեյկենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՁԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

*Хабидуллина Элмира **
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՌ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՋԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ԸՂ
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-ԸՂ ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Ջարոուհի
 ԹՅՈՒՐԲԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ*.....403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*.....420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՄԵ»-ՈՒՄ.....431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.)*.....441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.....450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД*.....457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES.....472-486

**XVIII ԴԱՐՆԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ**

*Բանալի բառեր՝ թուրքմենական գրականություն, թուրքմեն
բանաստեղծներ, դաստան, պոեմ*

Թուրքմենական գրականությունը, որն ունեցել է զարգացման մի քանի շրջան, իր ծաղկման գագաթնակետին է հասել XVIII դարում: XVIII դարն այլ կերպ կարելի է անվանել թուրքմենական գրականության «Ոսկե դար»¹: Սա բոլորովին նոր շրջան էր թուրքմենական գրականության պատմության մեջ, քանի որ գրական ասպարեզ են գալիս այնպիսի նշանավոր բանաստեղծներ և գրողներ, ովքեր շարունակելով նախորդ շրջանի գրական ավանդույթները հանդես են գալիս բոլորովին նոր և թարմ գաղափարներով, հարստացնում են գրականությունը նոր թեմատիկ ուղղություններով, կատարում են արմատական բարեփոխումներ լեզվի ոլորտում: XVIII դարի թուրքմենական գրականության ընդհանուր առանձնահատկությունների մասին խոսելիս՝ կանդրադառնանք Նուրմուհամեդ Անդալիբի, Դովլեթամամեդ Ազադիի, Մահթումկուլի Ֆրագիի որոշ ստեղծագործություններին: Հարկ է նշել, որ թուրքմեն ժողովրդի պատմության մեջ XVIII դարն առանձնակի դեր ունի նաև որպես

¹ ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թուրքագիտության ամբիոնի ասիստենտ, բ.գ.թ., էլ. փոստ՝ amalya.petrosyan@ysu.am

¹ Թուրքմենական գրականության պատմության մասին առավել մանրամասն տե՛ս История туркменской литературы, БЛЫМ, Ашхабад, 1976, т. 2.

ազգային մտքի և գիտակցության զարթոնքի դար, ինչը հատկապես վառ արտացոլվեց թուրքմեն բանաստեղծ Մահթունկուլի Ֆրագիի ստեղծագործության և պոեզիայի մեջ:

Թուրքմենական գրականությունը, որն ընդհանուր թյուրքական գրականության մի մասն է կազմում, դարձել է ուսումնասիրման հետաքրքիր նյութ հատկապես Թուրքմենստանի անկախության շրջանում: Փորձելով հստակ սահմանազատել թուրքմենականը ընդհանուր թյուրքականից՝ թուրքմենները վերականգնում են խորհրդային շրջանում անտեսված ազգայինը: Գրականության բնագավառում, հատկապես անկախացումից հետո, մեծ աշխատանքներ են տարվում թուրքմեն դասական գրողների և բանաստեղծների ստեղծագործությունների վերահրատարակման, նրանց ձեռագրերի ուսումնասիրման ուղղությամբ: XVIII դարասկզբի թուրքմենական գրականության մեջ շատ են եղել չափածո մեծածավալ ստեղծագործությունները՝ պոեմները, դաստանները, որոնք կազմված էին արձակից և հանգավորված բանաստեղծական տներից, իսկ XVIII դարի երկրորդ կեսից գրվում էին հիմնականում բանաստեղծություններ: Դաստանների և պոեմների մեծ շարքի հեղինակ է Նուրմուհամմեդ Անդալիբը, ով համարվում է այս շրջանի առաջին նշանավոր գրական ներկայացուցիչը, ում մասին գրավոր հիշատակությունները քիչ են պահպանվել կամ էլ քիչ են ուսումնասիրված²: Նա թողել է բավական հարուստ գրական

² Դասական թուրքմենական գրականության ուսումնասիրումը սկսել է XX դարի 30-ականներից: Այդ մասին տես Бертельс Е., Изучение истории туркменской классической литературы в Советском Союзе // (Махтумкули (Сборник статей о жизни и творчестве поэта)), Ашхабад, 1960, стр. 188-198: Թուրքմենների և թուրքմենական գրականության վերաբերյալ առաջին ուսումնասիրությունները կատարվել են սովետական արևելագետների կողմից Կենտրոնական Ասիա կատարած գիտարշավների ընթացքում: Սակայն կատարված ուսումնասիրությունները նկարագրական են, իսկ առանձին գրողների գրական

ժառանգություն: Անդալիբը համարվում է դաստանի վարպետ, ով մեծապես օգտվել է ընդհանուր արևելյան, պարսկական թեմատիկ ուղղություններից (նրա «Մելիքե Մեհրինիգյար» պատմվածքը գրվել է, օրինակ, պարսկական հեքիաթի հիման վրա), թափառող պոեզիաներից, ինչպես նաև փայլուն տիրապետել արաբերենին ու պարսկերենին: «Յուսուֆ-Չուլեյխա» («Yusuf-Züleyha») դեստանի հիմքում, օրինակ, նույն Ղուրանի և Աստվածաշնչյան հայտնի լեգենդն է Հովսեփ Գեղեցիկի մասին, «Լեյլի-Մեյնոս» («Leyli-Mejnos») նվիրված է Լեյլիի և Մեյնունի սիրո պատմությանը: Այս դաստաններն, անշուշտ, արևելյան մյուս համանուն ստեղծագործությունների հետ ունեն և՛ ընդհանրություններ, և՛ տարբերություններ: Անդալիբը ոչ միայն մշակում է այս դաստանների պոեզիաները՝ թուրքմեն ընթերցողին հասանելի դարձնելու համար, այլև նորովի մատուցում այն՝ անդրադառնալով թուրքմեն ժողովրդի կենցաղին ու կենսակերպին վերաբերող տարբեր հարցերի: Նա համարվում է թուրքմենական գրականության մեջ դաստանի ավանդույթի (dessançylyk däbi) հիմնադիրը³:

Այն բանից հետո, ինչ Միջին Ասիայում տարածվեց իսլամը, կրոնական թեման թափանցեց գրականություն: Թուրքմեն բանաստեղծ-գրողները ևս անդրադարձել են իսլամի թեմային:

ժառանգության խորքային ուսումնասիրումը դեռ շարունակվում է: Նոր ձեռագրերի հայտնաբերումն ու ուսումնասիրումը թույլ է տալիս նոր փաստեր բացահայտել այս կամ այն գրողի կյանքի և գրական ստեղծագործության պատկանելիության վերաբերյալ: Այս է պատճառը, որ միջնադարյան գրողների գրական ժառանգության ուսումնասիրումը համարվում է կիսատ և ոչ ավարտուն: Իսկ Կենտրոնասիական երկրների անկախացումից հետո մի շարք գրական հուշարձաններ դարձել են կոմպլեքս թուրքական ազգերի միջև:

³ Այդ մասին տե՛ս Şygyr äleminiň bilbili (Nurmuhammet Andalybyň 350 ýyllyk toý dabarasyna bagyşlanan makalalar ýygyny), Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat, 2011, s. 9.

Անդալիբի «Ձեյնելարափ» («Zeynelarap»), «Բարա Ռովշեն» («Baba Röwşen») դեստաններն, օրինակ, ունեն կրոնական բնույթ. դրանցում պատմվում են Մուհամեդ մարգարեի բարեգործությունները, գովերգվում են նրա փեսա Ալիի խիզախությունն ու մեծահոգությունը: Իսլամը գովերգող պոետներ են նաև Ազադիի «Գիրք դրախտի մասին» («Behiştname»), «Հինգ նամազ» («Bâş namaz») պոետները, որոնցում գովերգվում են իսլամն ու իսլամական օրենքները, կոչ է արվում ապրել ճշմարիտ հավատացյալի կյանքով:

Թուրքմենական գրականության մեջ իր հիմնարար տեղն ունի Ազադիի «Ազատ քարոզ» («Wagz-y Azad») պոեմ-տրակտատը: Այն լիրիկական ստեղծագործություն է, որը խորապես քննում է XVIII դարի թուրքմենների կացությունը: Այստեղ խնդիրներն առաջադրվում և լուծվում են լիրիկական «ես»-ի, այն է թե՛ Ազադիի կերպարով: Պոեմում քննարկվում են մի շարք հարցեր. միասնական պետության ստեղծման և պետության կառավարման խնդիրներ, բարոյականությանն ու մարդկային հասարակության կենսական խնդիրներին առնչվող հարցեր: Պոեմը կազմված է չորս մասից՝ առաջին մասը նվիրված է միասնական պետության ստեղծման խնդրի քննմանը, երկրորդը՝ սոցիալական հարցերին, երրորդ գլխում պոետը խոսում է հասարակության մեջ կրթված անհատների տեղի մասին, իսկ չորրորդ գլուխը նվիրված է դերվիշներին: Ազադիի պոեմը վաղուց դուրս է եկել գրականագիտական շրջանակներից և վերածվել է կարևոր բարոյախրատական ուղեցույցի, որն արժարժում է կարևորագույն խնդիրներ բանաստեղծի ապրած ժամանակաշրջանում: Եթե դեստաններում ավելի քիչ էր անդրադարձ կատարվում սոցիալական թեմաներին, առաջ չէր քաշվում հայրենիքի գաղափարը, ապա մի շարք պոետներում, այդ թվում և Ազադիի մոտ այս թեմաները դառնում են առավել տեսանելի և հնչեղ: Պետք

է նշել, որ թուրքմենների համար, ովքեր XVIII դարում չունեին մեկ միասնական պետություն, ապրում էին ցեղային միավորումներով (իսկ ցեղերն անընդհատ գտնվում էին միջցեղային պայքարի մեջ) և հաճախ ենթարկվում էին օտարների ասպատակություններին, մտավորականների և գրողների կողմից այս թեմայի արծարծումը դառնում է կարևոր հատկապես ազգայինի պահպանման և ազգային գաղափարախոսության ձևավորման տեսանկյունից: Սա առաջին ստեղծագործությունն է, որտեղ առաջ են քաշվում պետություն, երկրի ղեկավար գաղափարները:

Հայրենիքի, միջցեղային կոիվներին վերջ տալու և միասնական պետության ստեղծման թեմատիկան առավել ուժեղ է հնչում հատկապես Ազադիի որդի Մախթումկուլի Ֆրագիի պոեզիայում: Մախթումկուլի Ֆրագիի պոեզիան, որն ամբողջությամբ թաթախված էր հայրենասիրությամբ, դառնում է սահմանաբաժան XVIII դարի առաջին և երկրորդ կեսի թուրքմենական գրականությունների միջև:

Բացի գաղափարական փոփոխություններից, որոնք կատարվեցին գրականության մեջ XVIII դարի երկրորդ կեսին, հիմնական նորություններից մեկը դարձավ բանաստեղծական «goshuk» տեսակի կիրառումը: Անշուշտ թուրքմեն բանաստեղծները շարունակում էին արևելյան պոեզիայի և տաղաչափության կանոններին հավատարիմ մնալով ստեղծագործել արևելյան այնպիսի բանաստեղծական տեսակներով ինչպիսիք էին գազելը, մուխամմազը, մյուսէմները, որոնք ունեին իրենց հատուկ բառապաշար և բառային կաղապարներ: Սակայն, նոր թեմաները, որոնք առաջնային էին դարձել, պահանջում էին բանաստեղծական առավել հարմար ձև, քանի որ գազելն ու մյուս բանաստեղծական տեսակները կաղապարային էին

ընդհանրական թեմաների համար: Բացի այդ, թուրքմենական պոեզիայի համար տաղաչափական տեսանկյունից ամենահարմար բանաստեղծական տեսակն իսկապես հանդիսանում է գոշուկը «goşuk»: Մախթումկուլին պոեզիայում գերակշռում է հենց այս բանաստեղծական տեսակը: Այն ունի հանգավորման հետևյալ ձևը՝ abab, cccb, dddb, eeeb, fffb և այլն: Համարվում է հին թուրքական գրականության տեսակներից մեկը: Նրա առաջին օրինակները տեղ են գտել անգամ Մահմուդ Կաշգարիի «Թյուրքական լեզուների բառարան»-ում: Մախթումկուլի Ֆրագին համարվում է բանաստեղծական այս տեսակի մեծ վարպետ:

Ստորև ներկայացնում ենք «goşuk»-ի մի օրինակ.

Կուզեիր Durasyň geler⁴

*Գեղեցկուհի կա՝ նմանը չունի, Gözel bardyr gözellerden zyýada,
Նրա մոտ ծառա մնալ կուզեիր, Anyň hyzmatynda durasyň geler,
Միրտը անարատ սիրտ է թոշունի, Edepli-ekramly, mylaýymzada,
Մինչև մահ հետը գնալ կուզեիր: Tä öliňçäň bile ýöresiň geler.*

Գեղեցկուհի կա՝ կարապի վզով, Gözel bardyr, uzyn boýly, alkymy

*Սուրբ ցրում է երեսի լույսով, Garaňky gijede düşer ýalkymy,
Խեղքահան կանի խոսքով ու նազով, Sözlegen sözleri misli bal kimi,
Նրան առնելու հնար կուզեիր: Tapyp nirde bolsa alasyň geler.*

*Օ, Մահթոն՝ ւմկուլի, ուշադի՝ ը նայիր, Magtymguly, syn gerekdir
gözele,*

*Դու լավի համար բան մի՝ խնայիր, Herne kysmat bolsa, tartar ezele,
Դրան արժան է բարությունը նա իր, Dünyä malyň harç et ýagşy
gözele,*

Չարերից հեռու մնալ կուզեիր: Ýamanyň ýanyndan gaçasyň geler.

⁴ Magtymguly Goşgular, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2008, s. 84.

Շատ երկար ժամանակ թյուրքական բանաստեղծական այս ձևը մոռացության էր մատնվել թուրքմենական գրականության մեջ: Եվ միայն Մահթումկուլիի շնորհիվ է այն դառնում թուրքմենական գրականության մեջ ամենատարածված բանաստեղծական տեսակը և կիրառվում է նաև մեր օրերում: Թուրքմեն գրականագետ Ա. Բեկմըռադովը իր «Magtymgulynyň poeziýasynda şahyrana döp hem täzeçilik gözlegleri» գրքում ևս նշում է, որ նախկինում մոռացված բանաստեղծական ձևը վերականգնում է Մահթումկուլիի շնորհիվ, ով փնտրում էր նոր բանաստեղծական տեսակներ, որոնք առավել հարմար կլինեին նոր թեմաների, որոնք նա առաջ էր բերում:⁵

Հայրենիքի, հայրենասիրության թեմաներից բացի մեծ տարածում են գտնում բանաստեղծություններ գրված սոցիալական թեմատիկայով և բանաստեղծություններ նվիրված կոնկրետ պատմական անձանց: Սա ևս նորություն էր թուրքմենական գրականության մեջ: Գրվում են բանաստեղծություններ նվիրված ժամանակակիցներին, սկսում են գովերգել իրենց սիրեցյալներին, գրականությունը դրվում է ռեալիստական հիմքի վրա: Ռեալիզմի ներկայացուցիչ գրողներն ու բանաստեղծներն իրենց ստեղծագործություններն ավելի ու ավելի էին մոտեցնում ժողովրդին, պարզեցնում էին բանաստեղծական լեզուն, գրում էին առօրյա խնդիրների մասին և կոտրում անջրպետը գրականության և հասարակ ժողովրդի միջև, որին այն նախկինում դժվար ընկալելի էր: Անշուշտ, ռեալիստական տարրերով գրականությունը և հատկապես

⁵ Bekmyradow A. Magtymgulynyň poeziýasynda şahyrana döp hem täzeçilik gözlegleri, Aşgabat, 1989.

Մահթումկուլիի պոեզիան ավելի մեծ ժողովրդական սեր էր վայելում նախկինում և այսօր մի քանի պատճառներով: Պատճառներից մեկն, ինչպես նշեցինք, այն էր, որ բանաստեղծը դիմեց բանաստեղծությանը՝ մի կողմ թողնելով դեստանն ու պոեմը: Գրագիտության խիստ ցածր մակարդակի պայմաններում, Մահթումկուլիի բանաստեղծությունները հիմնականում տարածվում էին բանավոր կերպով կամ էլ որպես երգեր, որոնք կատարում էին բախշիները:⁶ Այս ճանապարհով բանաստեղծն ավելի շուտ էր հասնում ճանաչման: Եվ քանի որ բանաստեղծությունները տարածվում էին ժողովրդական լայն զանգվածների շրջաններում անհրաժեշտություն էր առաջանում դրանք գրել ժողովրդին պարզ և հասկանալի լեզվով: Այս խնդիրը, որքան էլ արդի է եղել նույնիսկ XVIII դարի առաջին կեսին, միննույնն է լուծում չի գտել ո՛չ Ազադիի, ո՛չ էլ Անդալիբի ստեղծագործության մեջ: Իսկ Մահթումկուլիի պոեզիան, չնայած գերծ չէ պարսկերենի ազդեցությունից, այնուամենայնիվ գրված է ժամանակի հասկանալի թուրքմեններենով, ինչն էլ կարևոր հենք է հանդիսացել հասկանալի լեզվով գրված ժողովրդական գրականության հետագա զարգացման համար: Մահթումկուլին ուրվագծեց այն ճանապարհը, որով ընթացավ հետագա ողջ թուրքմենական գրականության զարգացումը: XIX դարի սկզբին բանաստեղծների հերթական մեջլիսի ժամանակ թուրքմեն բանաստեղծներից մեկը՝ Քեմիներին, հետևյալ խոսքերով է բնութագրում գրականության մեջ Մախթումկուլիի ունեցած դերը.

⁶ Ժողովրդական երգիչներ, ովքեր իրենց երգերը կատարում էին դութառի (երկլարանի երաժշտական գործիք) նվագակցությամբ: Կատարում էին ինչպես արդեն իսկ գրված բանաստեղծություն-երգեր, այնպես էլ իրենք էին հորինում: Արվեստը նման է աշուղական արվեստին և պահպանվում է նաև մեր օրերում: Բախշիները մեծ ճանաչում և ժողովրդական սեր են վայելում, իսկ բախշիական արվեստի ծագման օրրան է համարվում Թուրքմենստանի Դաշոդուզ վիլայեթը, որը հայտնի է նաև կին-բախշիներով:

«Մահթումկուլին հնձել է քանաստեղծական մեյդանի (հրապարակի) ողջ հունձքը: Մենք ցողուններն ենք միայն հավաքում»⁷:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ հողվածում միայն ամենաընդհանրական գծերով փորձեցինք ներկայացնել XVIII դարի թուրքմենական գրականությունը: Հայ իրականության մեջ Կենտրոնասիական գրականությունների, այդ թվում և թուրքմենական գրականության ուսումնասիրման առաջին փորձերը նպատակ ունեն ծանոթացնել թուրքմենական մշակույթին և պատմությանը: Պետք է նաև նշել, որ որոշ թուրքմենական ստեղծագործություններ վերջին շրջանում ադրբեջանական գրականության մեջ ներկայացվում են որպես ադրբեջանական: Ուստի թուրքմենական գրականության առավել խորքային ուսումնասիրումը կարող է նպաստել անգամ ադրբեջանական գրականագիտական կեղծարարությունների դեմ գիտական պայքարին:

⁷ История туркменской литературы, БЛЫМ, 1976, т. 2, стр. 5.

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ТУРКМЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XVIII ВЕКА

**Петросян Амаля
(Резюме)**

В статье анализируются некоторые особенности туркменской литературы XVIII века в общих чертах. В частности, рассматривается путь формирования туркменской классической литературы, ее основные жанровые и идеологические особенности. Для представления общей литературной картины XVIII века нами анализируется творчество нескольких туркменских писателей того времени.

ON SOME PECULIARITIES OF TURKMEN LITERATURE OF THE 18TH CENTURY

**Petrosyan Amalya
(Summary)**

In the present article, we study some peculiarities of eighteenth-century Turkmen literature. Ways of formation of Turkmen classical literature, as well as its genre and ideological peculiarities are scrutinized. To depict a general view of literature we analyze works of some Turkmen poets of the 18th century.